
Šimun Novaković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru
simun.novakovic73@gmail.com
UDK 81 (439.5)
Izvorni znanstveni članak

AUSTROUGARSKA JEZIČNA POLITIKA NA PRIMJERU NORME *BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH* NOVINA U PRVOJ GODINI NJIHOVA IZLAŽENJA

Sažetak

Rad se u prvom dijelu bavi prikazom jezične norme *Bosansko-hercegovačkih novina*, prvih službenih novina objavljenih za vrijeme austrougarske uprave. Uvidom u jezičnu strukturu utvrđeno je da se u novinama primjenjuje norma zagrebačke filološke škole, kao i hrvatska terminologija. Primjena norme zagrebačke filološke škole otkriva da nije postojao neprekinut tijek korištenja istog jezičnog tipa u bosanskohercegovačkim službenim glasilima od turskoga do austrougarskoga razdoblja. U drugom dijelu rada naglasak je stavljen na austrougarsku jezičnu politiku i nominaciju jezika. Primjetno je da u prvoj godini vladavine austrougarska uprava nije imala jasne smjernice provođenja jezične politike. Zanimljivo je da se i pored primjene norme zagrebačke filološke škole jezik u *Bosansko-hercegovačkim novinama* naziva bosanskim imenom. U istom razdoblju korištene su i neke druge odrednice, primjerice hrvatski, zemaljski, zemaljski-bosanski jezik i sl.

Ključne riječi: austrougarska jezična politika, *Bosansko-hercegovačke novine*, norma zagrebačke filološke škole, nominacija jezika u BiH

AUSTRO-HUNGARIAN LANGUAGE POLICY ON THE EXAMPLE OF THE *BOSNIAN-HERZEGOVINIAN* NEWSPAPER'S LINGUISTIC NORM IN THE FIRST YEAR OF ITS PUBLICATION

Abstract

The first part of the paper provides an overview of the linguistic norm of the Bosnian-Herzegovinian Newspaper, the first official newspaper published during the Austro-Hungarian rule. Insight into the language structure proves that the newspaper used the norms of the Zagreb Philological School and Croatian terminology. The usage of the Zagreb Philological School norms reveals that Bosnian-Herzegovinian press did not always use the same type of language in the period between the Turkish and Austro-Hungarian rule. The second part of

the paper is focused on the Austro-Hungarian language policy and language denomination. It is obvious that the Austro-Hungarian administration did not develop clear guidelines related to the implementation of language policy. It is interesting to note that the language used in the Bosnian-Herzegovinian Newspaper was called Bosnian even though it conformed to the Zagreb Philological School norms. Other terms were also in use during the same period e.g. Croatian, Native, Native Bosnian etc.

Key words: Austro-Hungarian language policy, *Bosnian-Herzegovinian Newspaper*, Zagreb Philological School norms, language denomination in Bosnia and Herzegovina

Uvod

Zaposjednućem Bosne i Hercegovine Austro-Ugarska je poduzela čitav niz reformskih koraka kojima je željela normalizirati, a potom i unaprijediti sve segmente života u zaposjednutoj pokrajini. Preduvjet za uspjeh bilo kakvih reformi bilo je pravno reguliranje svih segmenata života, kao i pronalazak odgovarajućega načina za brzu distribuciju novouspostavljenih vladinih pravila ponašanja. Stoga već u kasno ljeto 1878. austrougarska uprava u Bosni i Hercegovini pokreće svoje službeno glasilo *Bosansko-hercegovačke novine*¹ u kojima objavljuje službene proglase, naredbe, obavještenja i zakone, a u neslužbenom dijelu donosi i druge aktualnosti iz zemlje i inozemstva. Budući da je spomenute propise bilo potrebno tiskati odgovarajućom grafijom i jezikom razumljivim lokalnu stanovništvu, sigurno je poseban izazov bilo traženje odgovarajućeg jezičnog izraza na kojem bi se glasilo tiskalo. Vjerojatno se kao jedno od rješenja nametalo tiskanje časopisa onim jezičnim tipom koji se koristio od 1866. godine u službenim glasilima turske uprave.² Međutim, teško se moglo očekivati rješenje u tom smjeru, barem kada je riječ o turskome jeziku i arabici, ali je situacija s novoštokavštinom i ćirilicom, kojom su također tiskana turska službena glasila, sigurno bila povoljnija. Iako će na kraju prevladati novoštokavska jekavština, a pored latinice časopis se od 34. broja 1878. tiska i ćirilicom,³ put do navedenoga nije bio tako jednostavan. I oni koji su se bavili jezikom bosanskohercegovačkih časopisa iz prvih godina austrougarske vladavine, vrlo često nisu u potpunosti sa-

¹ *Bosansko-hercegovačke novine* počinju izlaziti 1. rujna 1878. godine, a 1881. godine promijenile su naziv u *Sarajevski list*. Prvi urednik časopisa bio je Čeh Jan Lukeš koji je, prije preuzimanja uredništva *Bosansko-hercegovačkih* novina, radio kao dopisnik iz glavnog stožera 2. armije za nekoliko listova u Monarhiji. Od 58. broja 1880. godine novine uređuje Ivan Vasin Popović.

² U Bosni i Hercegovini su do 1878. bila pokrenuta dva službena vilajetska glasila: *Bosna* 1866. godine u Sarajevu te *Neretva* 1876. u Mostaru. Navedeni su časopisu tiskani na turskom jeziku arabicom te na lokalnom jezičnom idiomu ćirilicom. Pored spomenutih službenih glasila, Ignjat Sopron pokrenuo je 1866. glasilo *Bosanski vjestnik*, a dvije godine poslije počinje izlaziti i *Sarajevski cvjetnik*. Bez obzira na navedeno, prvim se bosanskohercegovačkim časopisom smatra *Bosanski prijatelj* čiji je prvi broj tiskao fra Ivan Frano Jukić 1850. u Zagrebu.

³ Na početku 34. broja nalazi se obraćanje *Našim dragim čitaocima* u kojem se najavljuje da će se novine ubuduće tiskati i *ćiriliskim slovima*.

gledali kompleksnost jezične problematike koja je vladala u Bosni i Hercegovini krajem 19. stoljeća. Tako se o časopisima austrougarskoga razdoblja mogu sresti konstatacije da su pisani *nezgrapnim* i *nerazumljivim*⁴ jezikom, zatim da austrougarski časopisi nastavljaju s uporabom istoga jezičnoga tipa koji su koristili službeni listovi iz turskoga razdoblja⁵, odnosno da austrougarska uprava u prvim godinama koristi hrvatsku odrednicu pri nominaciji jezika.⁶ Da bismo potvrdili, odnosno, pokaželi se potrebnim, revidirali spomenute stavove, u ovom ćemo članku izvršiti uvid u jezičnu normu *Bosansko-hercegovačkih novina*, a pozabavit ćemo se i nekim drugim sociolingvističkim trenutcima koji bi mogli biti korisni za pravilno vrjednovanje austrougarske jezične politike kada je riječ o izboru norme, odnosno nazivu jezika koji austrougarska uprava koristi.⁷

1. Jezična norma u *Bosansko-hercegovačkim novinama*

Da bismo dobili cjelovitiju sliku jezičnoga stanja u prvoj godina austrougarske uprave, najprije ćemo na konkretnim primjerima prikazati osobitosti jezične norme *Bosansko-hercegovačkih novina*.⁸ Promatrat ćemo zastupljenost onih pravopisnih načela i gramatičkih kategorija koje se smatraju osobitostima zagrebačke filološke škole. To

⁴ Donosimo cjelovitiji tekst u kojem se pojavljuje navedena odrednica: „Bosansko-hercegovačke novine izdane su na srpskohrvatskom jeziku, neke naredbe i oglasi uporedno i na nemačkom, i štampane isprva samo latinicom. Jezik im je težak, nezgrapan, ponekad nejasan, pa i nerazumljiv, građen po ugledu na jezik kakav se ustalio u administrativnoj praksi susedne Hrvatske.“ Todor KRUŠEVAC, *Bosansko-hercegovački listovi u XIX. veku*, Sarajevo, 1978., str. 77.

⁵ Muhamed Šator navodi da je austrougarska vlast zatekla „već primijenjeni fonetski pravopis i opredjeljenje za pisanje na narodnom jeziku. Takvo naslijeđeno stanje okupatorska vlast je prihvatila kao činjenicu i takav pravopis će Zemljaska vlada podržavati, što će doprinijeti ubrzanju stabilizaciji pravopisne norme i intenzivnijem radu na kodificiranju jezika.“ Muhamed ŠATOR, *Bosanski/hrvatski/srpski jezik u BiH do 1914.*, Mostar, 2004., str. 72.

⁶ O nominaciji jezika za vrijeme austrougarske uprave pisali su Ljiljana Stančić i Marko Babić. Marko Babić govori o razdoblju uporabe hrvatskog naziva jezika, a navedeno argumentira različitim austrougarskim službenim objavama iz 1879. godine iz kojih je vidljivo da se doista koristi hrvatska odrednica pri nominaciji jezika. Usp. Marko BABIĆ, „Nazivi jezika-hrvatski, zemaljski, bosanski - za prvog desetljeća austrougarskoga upravljanja Bosnom i Hercegovinom“, *Jezik*, Zagreb, god. XXXVII., 1990., br. 3., str. 82. – 85. Ljiljana Stančić puno je preciznije obradila ovu problematiku. Ona uvida da se u prvim godinama koristi nekoliko različitih termina, pri čemu je hrvatski samo jedan od njih. Usp. Ljiljana STANČIĆ, „Jezična politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austro-ugarske uprave“, *Književni jezik*, Sarajevo, god. XII., 1983., br. 3., str. 139. – 160.

⁷ Jezikom časopisa austrougarskog razdoblja bavili su se Mitar Papić, Todor Kruševac, Herta Kuna, Ljiljana Stančić i dr., a u posljednje vrijeme Muhamed Šator. Usp. Mitar PAPIĆ, „Austro-ugarsko manevrisanje u Bosni i Hercegovini sa jezikom u dva pisma“, *Pregled - časopis za društvena pitanja*, Sarajevo, god. LXV., 1975., br. 5., str. 607. – 616.; T. KRUŠEVAC, *n. dj.*; Herta KUNA, *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1981.; Lj. STANČIĆ, *n. dj.*; M. ŠATOR, *n. dj.*

⁸ Istraživanja su provedena na brojevima koji su objavljeni do kraja 1878. godine, točnije od 3. do 35. broja. Međutim, može se reći da u ovom radu nije prikazana struktura samo 2. broja jer je u 5. broju ponovno objavljen *Proglas o priekom sudu* iz prvoga broja od 1. rujna 1878. godine. Također je bitno napomenuti da je promatrana jezična struktura samo manjeg broja članaka, odnosno samo onih koji su imali karakter *zvaničnih*

se prvenstveno odnosi na uporabu etimoloških pravopisnih načela, odnosno u morfologiji na uporabu starih množinskih imenskih nastavaka genitiva, dativa, lokativa i instrumentala, zatim pojavu naveska i nekih drugih gramatičkih kategorija.⁹

1.1. Grafijska i pravopisna načela

Prvi objavljeni bosanskohercegovački časopisi iz turskoga razdoblja pisani su fonološkim pravopisom. S druge strane, austrougarska uprava u svom prvom službenom glasilu prilično dosljedno koristi pravopisna i gramatička načela zagrebačke filološke škole. U promatranim tekstovima jasno je vidljiva norma zagrebačke filološke škole u pogledu načina bilježenja glasa *jat* i neprovođenja određenih jednačenja na granici prefiksa/sufiksa i korjena riječi. Kod bilježenja glasa *jat* vlada prilična dosljednost uporabe *ie* u dugom slogu, npr. *prieki sud* (5), *sljedeće uvi-e* (7),¹⁰ *ciena* (10), *svietu* (32) *rieči* (32), itd., a *je* u kratkom, npr. *mjestah* (3), *mjeseca* (15), *povjerenstva* (23) itd. Odstupanja su rijetka, a mogu se svesti na uporabu *ije* u dugom slogu u primjerima *vrijeme* (13), *vijesti* (34) i *prijetku* (27). Iza tzv. pokrivenog *r*, redovito je ekavski refleks *jata*, npr. *prevoža* (3), *predlog* (3), *unaprede* (22), ali ima i drukčijih slučajeva, npr. *vriemena* (4). Posebno je zanimljivo da u časopisu nema grafema za glas koji danas bilježimo znakom *đ*.¹¹ Na mjestu spomenutog glasa redovito se pojavljuje skupina *dj*, npr. *provadjati* (5), *takodjer* (3), *nadjen* (24), *među* (32) itd. U nekoliko primjera zabilježili smo i uporabu skupine *gj*, npr. *gjubra* (33) i *gradjansko-pravnih* (15). Uglavnom se ne vrše jednačenja na granici prefiksa i osnove riječi, odnosno osnove i sufiksa. Tako na granici prefiksa i osnove riječi imamo redovito izostanak jednačenja po zvučnosti kod prefiksa *bež-*, npr. *bežplatno* (25); kod prefiksa *iz-* npr.: *iztražnom* (22), *izticali* (22), *izključeni* (22), *izkazati* (25), *izpuniti* (25), *izpravu* (25), *izpuniti* (25), *izpunjenim* (33), *vjeroizpovjestih* (10); kod sufiksa *ob-*, npr. *občinah* (3) *obće* (5), *obseg* (15), *obćinstvo* (27); kod prefiksa *od-*, npr. *odpadajuće* (3), *odkloniti* (15), *odsjeka* (24), *odpora* (28), *odsjedne* (33); kod prefiksa *pred-* npr. *predplatu* (5), *predplatnim* (5), *predplatnici* (13), *predstavah* (15); kod prefiksa *pod-*, npr. *podčinjenoga* (5), *podpada* (6), *podpali* (22), *podpunog* (22), *podhvatnik* (25), *podpisano* (33); kod prefiksa *raz-*, npr. *razšire* (10), *razširenje* (10), *razsvietu* (15) *razstanku* (28); kod prefiksa *s-*, npr.: *sboru* (5), *sboru* (6), *sboru* (7), *sgodom* (15) i kod prefiksa *uz-*, npr.: *uztreba* (15), *uzpostavila* (22), *uzkolebane* (32). Re-

objava tadašnje vlasti. Neki su članci objavljivani po nekoliko puta. Naravno, u takvim smo slučajevima analizirali jezik samo prvi put objavljenog članka.

⁹ O gramatičkim kategorijama koje se smatraju osobitostima zagrebačke filološke škole posebno se bavila Sanda Ham. Usp. Sanda HAM, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Osijek, 1998.

¹⁰ Oznaka u zagradi označava broj časopisa u kojem se navedeni primjer pojavljuje.

¹¹ Ljudevit Gaj u svojoj *Kratkoj osnovi* nema poseban grafem za glas *đ*, a nema ga ni Josip Partaš u *Pravopisu jezika ilirskoga*. Navedeni grafem uvodi Đuro Daničić, a ustaljuje se u hrvatskoj normi tek od Brozova pravopisa 1892.

dovit je izostanak jednačenja po zvučnosti na granici osnove i različitih tvorbenih sufiksa, npr. *društvu* (4), *naručbinama* (5), *poredka* (15), *ulažka* (22), *otačbine* (22), *otačbinu* (32) *naručbinama* (33) i *dolažka* (33). Uglavnom se čuva izvorni oblik riječi, odnosno izostaje redukcija suglasnika. Ovdje je većinom riječ o izostanku redukcija glasa *t*, npr. *mjestnoga* (4), *koristne* (4), *častnikah* (6), *oblastnim* (12), *vlastno* (15), *nedostatci* (15), *otčinskih* (22), *vlastnik* (24), *ustmeno* (25), *otčinskim* (22) i *otčinskih* (22). Sukladno normi zagrebačke filološke škole čuva se stari sufiks *-čstvo*, npr. *zapovjedništva* (4), *uhodništvo* (6), *zapovjedništvo* (15), *junačstvo* (22), *zapovjedništvah* (25) itd. Zastupljenost fonološkoga pravopisnoga načela imamo smo u primjeru *ispunjenim* (5).¹²

Imajući u vidu gore prikazano stanje, očito je da *Bosansko-hercegovačke novine* u pravopisu slijede normu zagrebačke filološke škole. Stoga ne može biti ni govora o tome da je austrougarska vlast odmah prihvatila „već primijenjeni fonetski pravopis i opredjeljenje za pisanje na narodnom jeziku“¹³, odnosno da je nastavljena uporaba onog jezičnog tipa i pravopisnih načela koji su bili zastupljeni u službenim glasilima turske uprave.

1.2. Množinski nastavci imenica

Zagrebačka filološka škola u morfologiji je zadržala određene stare gramatičke oblike iz čakavskoga i kajkavskoga narječja. Navedeno je i bilo glavni kamen spoticanja s predstavnicima hrvatskih vukovaca po kojima je u normi mjesta bilo samo novoštokavskim oblicima. Ovdje ćemo se pozabaviti oblicima imenica genitiva, dativa, lokativa i instrumentalna množine o kojima su i vođene glavne polemike.

Prema normi zagrebačke filološke škole imenice su u genitivu množine mogle imati nastavke *-ah* ili *-ih*. U *Bosansko-hercegovačkim novinama* nalazimo dosta primjera s navedenim nastavcima, npr. *mjestah* (3), *satih* (4), *častnikah* (5), *kožah* (6), *selah* (7), *seljakah* (12), *konjah* (3), *ulicah* (15), *danah* (20), *novacah* (24), *cigarah* (25), *ranah* (32), *prijavah* (33) itd. Doduše, znatan je broj i oblika s nastavkom *-a*, koji je propisivala norma hrvatskih vukovaca, npr. *novaca* (5), *pošiljaka* (12), *dana* (20), *zakona* (22), *naputaka* (33) i *sredstava* (34). Primjetno je da se oblici s nastavkom *-a* intenzivnije počinju pojavljivati u *Proklamaciji* u 22. broju, u *Oglasu o pomoći za izbjeglice* u 32. broju te u 33. broju kod *Poziva na predplatu*. Posebno ističemo da su i u brojevima u kojima je zabilježen nastavak *-a*, većinski zastupljeni oblici s nastavcima zagrebačke filološke škole. Norma zagrebačke filološke škole u dativu množine imenice muškoga i srednjega roda propisivala je nastavak *-om/-em*, a kod ženskoga roda nastavak *-am*, odnosno *-im*. Im-

¹² U nekoliko primjera imamo očite tiskarske pogreške, npr. *ražpoloživim* (7), a u primjerima *koristoljubja* (22) i *kaznjen* (3) izostanak jotacije. U 23. broju u primjeru *izčeralo* imamo primjer najnovije jotacije, a u primjeru *uvršćenja* (24) šćakavizam. U primjeru *vaskoliki* (25) imamo izostanak vršenja metateze.

¹³ M. ŠATOR, n. dj., str. 72.

enice s navedenim nastavcima zabilježene su u *Bosansko-hercegovačkim novinama*, npr. *svim muteserifatom* (10),¹⁴ *svim oblastnim činovnikom* (12), *ovakovim kaznenim presudam* (15), *ovakovim odredbama* (15), *svim stanovnikom* (22), *organom gore spomenutim* (25), *proti ovim ustanovama* (25), *ovim kaznama* (25), *svim mudesarifatom* (27), *svim kajmakamom* (27), *ovim zdravstveno-redarstvenim odredbama* (33) itd. Novi nastavak *-ima*, sukladan normi hrvatskih vukovaca, nalazimo u nekoliko primjera, npr. *svojim čitaocima* (5), *ovim patnicima* (32) i *svim zahtjevima* (34). Atributi u dativu množine imaju isključivo nastavak *-im*, pa čak i u onim slučajevima kada imenica na koju se odnose ima nastavak *-ima*. Iako je norma hrvatskih vukovaca ostavljala mogućnost uporabe nastavaka *-im* i *-ima*, očito je da atributi u *Bosansko-hercegovačkim novinama* imaju isključivo nastavke zagrebačke filološke škole. U lokativu množine također većinom imamo nastavke zagrebačke filološke škole, npr. *u javnih gostionah* (3), *u privatnih kućah* (3), *u ulaznih sokacih* (12), *u redarstvenih prekršajih* (15), *u građansko-pravnih preporih* (15), *u raznih strukah* (15), *u ostalih mjestih* (25), *u drugih mjestih* (25) itd. Nastavke hrvatskih vukovaca *-ima/-ama* imamo u primjerima *u okupiranim zemljama* (28), *u nekalajisanim bakrenima ili gvozdjenima posudama* (33) i *u ćirilskim slovima* (34). Vidimo da uz imenice s nastavcima zagrebačke filološke škole i atributi imaju nastavke navedene filološke škole, s tim da je uz imenice s nastavkom *-ima/-ama* izraženo kolebanje između nastavaka *-im* i *-ima* u pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji. U instrumentalu množine nastavak zagrebačke filološke škole bio je *-i* za imenice muškoga i srednjega roda, a *-ami* za imenice ženskoga roda, npr. *posebnimi propisi* (3), *s postojećimi zakonima* (15), *pod istim uvjetima* (25), *po sljedećim ustanovama* (25), *dvimi prijavnicama* (25), *po postojećim redarstvenim propisima* (33) itd. Manji broj primjera ima nastavak *-ama* i *-ima*, prema normi hrvatskih vukovaca, npr. *naručbinama* (5), *među svim žiteljima* (32) i *oterećenim pretplatama* (33).

Vezano za uporabu množinskih imenskih nastavaka u genitivu, dativu, lokativu i instrumentalu *Bosansko-hercegovačke novine* u prvoj godini izlaženje primjenjuju normu zagrebačke filološke škole. Doduše, zabilježen je i poneki oblik hrvatskih vukovaca. Tako smo u genitivu množine, pored 113 oblika prema normi zagrebačke filološke škole, zabilježili 33 oblika s nastavkom *-a*. Slična je situacija i s oblicima dativa množine gdje smo 23 puta zabilježili oblike prema normi zagrebačke filološke škole, odnosno pet puta oblike prema normi hrvatskih vukovaca. U lokativu množine oblici zagrebačke filološke škole zabilježeni su 27 puta, a šest puta oblici sukladno normi hrvatskih vukovaca. Oblici zagrebačke filološke škole u instrumentalu množine zabilježeni su 14 puta, a hrvatskih vukovaca tri puta.

¹⁴ Uz primjere imenica u dativu, lokativu i instrumentalu donosimo i oblike s pridjevsko-zamjениčkom deklinacijom jer su filološke škole, pored različitih nastavaka kod imenica, predviđale različite nastavke kod riječi s pridjevsko-zamjениčkom deklinacijom.

1.3. Pojava naveska u pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji

Norma zagrebačke filološke škole imala je u odnosu na hrvatske vukovca neke razlike i u pogledu uporabe nastavka pridjevsko-zamjeničke deklinacije genitiva, dativa i lokativa jednine. Dok gramatike hrvatskih vukovaca predviđaju mogućnost dvojakih nastavaka, sa i bez završnoga samoglasnika, u spomenutim padežima norma zagrebačke filološke škole nije ostavljala mogućnost takva izbora.¹⁵

U *Bosansko-hercegovačkim novinama* bilježimo u genitivu jednine većinom oblike s nastavkom *-oga/-ega*, npr. *jednoga kršćanina* (3), *evropejskoga računanja* (4), *podčinjenoga vojnoga shora* (5), *vojnoga obškrbnoga skladišta* (7), *našega lista* (13), *tekućega mjeseca* (15), *mjestnoga zapovjedništva* (22) itd. Moguće je sresti oblike s nastavkom *-og/-eg*, npr. *svakog povjerenja* (3), *desetog sata* (4), *obćeg znanja* (22), *svakog stranca* (25), *čovječnog srca* (32) itd. Međutim, u većini brojeva uopće se ne pojavljuju kraći nastavci, a i u brojevima gdje se pojavljuju, daleko je češća uporaba dužih oblika.

Oblici pridjevsko-zamjeničke deklinacije u dativu jednine nisu česti, a većinom imaju nastavke sukladno normi zagrebačke filološke škole s nastavkom *-omu/-emu*, npr. *desetinskomu povjerenstvu* (3), *javnomu redu i miru* (4), *najboljemu nudiocu* (7), *višemu mjestu* (15), *oružanomu ustanku* (22) itd. Nastavci *-om* i *-ome* zabilježeni su samo u dva sljedeća primjera *njihovom boravištu* (22) i *ovome uredu* (25). Po normi zagrebačke filološke škole nastavak lokativa jednine razlikovao se od nastavka dative, odnosno bio je *-om/-em*, npr. *u gotovom novcu* (3), *u starom konaku* (5), *u bosanskom jeziku* (10), *u gotovom novcu* (13), *u svojem uredovnom području* (15), *u istražnom zatvoru* (22), *u čistom novcu* (25), *u celom području* (28) itd. Međutim, zabilježili smo slučajeve s naveskom u lokativu, npr. *u okružju sarajevskomu* (3), *u javnomu prometu* (3) itd.

Vidimo da i u ovoj gramatičkoj kategoriji prevladavaju oblici zagrebačke filološke škole. Tako smo u genitivu jednine nastavke *-oga/-ega* zabilježili 95 puta, a nastavke *-og/-eg* samo 15 puta. Nasuprot 15 primjera prema normi zagrebačke filološke škole kod dativa jednine, zabilježili smo samo dva primjera prema normi hrvatskih vukovaca. Kolebanja su nešto izraženija u lokativu jednine jer nasuprot 10 primjera bez naveska, zabilježili smo četiri primjera s naveskom.¹⁶

¹⁵ Gramatike hrvatskih vukovaca u genitivu jednine ostavljale su mogućnost pojave dvojakih nastavaka *-oga/-ega* i *-og/-eg*, a u dativu i lokativu mogli su se pojaviti nastavci *-omu/-emu*, *-om/em* i *-ome*. Usp. S. HAM, *n. dj.*

¹⁶ U *Bosansko-hercegovačkim novinama* koristi se i oblik zamjenice *ju* za akuzativ jednine 3. lica ženskoga roda, kako je to nalagala norma zagrebačke filološke škole. Svi su primjeri zabilježeni u 25. broju.

1.4. Uporaba glagolskih priloga

Za razliku od današnjega jezika,¹⁷ bitna odlika norme zagrebačke filološke škole bila je dosta česta uporaba sklonjivih participa uz imenicu.¹⁸ Zbog kratkoće promatranog korpusa, takvih primjera nismo zabilježili puno. Izdvajamo nekoliko primjera: *Dozvole će izdavati c k vrhovno zapovjedništvo vojske donle, dokle ustrojit se imajuća zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu svoje djelovanje nezapočme* (25), *Na ublaženje patnje naše čeznuće braće* (32), *Bezdvjebeno je dakle dosela već iziđavših 7 brojevah ovih novinah mutesarifatom u g. Kajmakamom prispielo* (10) itd. S obzirom na to da norma hrvatskih vukovaca nije predviđala uporabu sklonjivih participa, njihova pojava u *Bosansko-hercegovačkim novinama* još je jedna potvrda uporabe norme zagrebačke filološke škole.

2. Leksik

U *Bosansko-hercegovačkim novinama* redovito se koriste hrvatski narodni nazivi mjeseci, npr. *rujna* (1), *prosina* (4), *ožujka* (5), *kolovoza* (5), *studenoga* (22), dok u brojevima pred kraj godine ima i latinskih naziva, npr. *decembra* (32), *januara* (34) i *decembra* (34). Općenito se može reći da u onim slučajevima u kojima postoji mogućnost izbora različitih leksema prevladava uporaba onih oblika koji se pojavljuju isključivo u hrvatskome jeziku, npr. *tisuće* (13), *ravnateljstvo* (15), *redarstvo* (15), *pučanstva* (15), *sigurnost* (15), *dubana* (25), *dubanskoga* (25), *tjedan* (27), *kroniku* (33) itd. Zabilježili smo i nekoliko oblika koji nisu primjereni hrvatskomu jeziku, npr. *obezbiedi* (15), *obezbiedjenja* (25), *milione* (32) *sveštenikah* (10) i *sveštenikah* (27). Redovito se koristi zamjenica *tko*. U nekoliko primjera imamo očite dijalektalizme neprimjerene nijednoj normi, npr. *njojzi* (15) *izčeralo* (22), *vaskoliki* (25) i *čoeke* (33).

3. Nominacija jezika

Neki istraživači naglašavaju da austrougarska uprava na samom početku svoje vladavine koristi hrvatski naziv jezika. Navedeno temelje na popisu nastavnih predmeta u nekim školama, odnosno odobrenju Zemaljske vlade o osnivanju dječakog zavoda od 19. srpnja 1879. godine u Sarajevu, gdje se doista koristi hrvatska odrednica kod nominacije jezika.¹⁹ Isto tako, u prošlosti se vrlo često promicanje jezične

¹⁷ Današnja norma predviđa mogućnost pojave priloga u pridjevskoj funkciji, ali naglašava da se „sve više priloga popridjevljuje, ali to nije uvijek dobro“. Eugenija BARIĆ i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1997., str. 245.

¹⁸ Ovdje ne mislimo na oblike koji se mogu sresti i danas u hrvatskom jeziku, a zabilježeni su i u *Bosansko-hercegovačkim novinama*, npr. *postojećih propisah* (3), *odgovarajućim iznosom* (5), *sljedeće uvjete* (7), *tekuću godinu*, *postojeću zakonsku odredbu*, *tekuću godinu*, *sljedećimi ustanovami* (25), *moгуće napore* (32) itd.

¹⁹ Vidi M. BABIĆ, n. dj.

politike bosanstva, koja je uslijedila, vezivalo uz ime Benjamina Kallaya,²⁰ pri čemu se naglašavalo da se zanosio „ambicijom da od BiH stvori uređenu koloniju i da u njoj administrativnim putem stvori bosansku narodnost i bosanski jezik“²¹. Iako navedeno nije daleko od istine, neosporno je da je uporaba bosanskoga naziva jezika krenula i prije Kallayeva dolaska u BiH. Potvrda tomu su i *Bosansko-hercegovačke novine* koje odmah na početku austrougarske uprave 1878., bez obzira na to što uglavnom primjenjuju normu zagrebačke filološke škole, koriste bosanski naziv prilikom nominacije jezika.²² Naime, u proglasu od 3. listopada 1878. stoji: „*počem od 1. rujna t.g. izlaze u Sarajevu u bosanskom jeziku službene novine pod naslovom 'Bosansko-Hercegovačke Novine'*“. Imajući u vidu da se u *Bosansko-hercegovačkim novinama* koristi bosanski naziv jezika, odnosno da se paralelno s bosanskim nazivom, u nekim službenim objavama, pored ostalih, koristi i hrvatski naziv jezika, potvrda je da se prve godine austrougarske vladavine u pogledu uporabe naziva jezika može nazvati razdobljem lutanja.²³ Činjenica je da se, pored hrvatske odrednice, koja se uglavnom pojavljuje u aktima vezanim za organiziranje školstva, paralelno pojavljuje i odrednica bosanski jezik, koja je službeno uvedena tek 1890. godine. Pored spomenute hrvatske i bosanske nominacije jezika, u različitim službenim proglasima mogu se sresti termini *Landessprache*, *bosnische Landessprache* i *Landessprache (kroatisch, serbisch)*. Ostavljajući

²⁰ Herta Kuna Benjamina Kallaya označava kao središnju osobu u afirmaciji bosanskog naziva jezika: „Gotovo od samog početka austrougarske okupacije, u režiji ministra financija Benjamina Kalaja, koji je bio ključna ličnost čitave austrougarske okupacione politike u Bosni i Hercegovini, forsiraju se bosanskohercegovačke posebnosti i izdvojenost od ostalih srpskohrvatskih dijelova Austro-Ugarske, a pogotovo od susjednih samostalnih država Srbije i Crne Gore. Kao jedan od elemenata izolacionističke politike javlja se i insistiranje na posebnom tipu standardnog jezika, koji dobiva za njegove vladavine nominaciju 'bosanski jezik'.“ Herta KUNA, „Neki problemi jezične standardizacije u Bosni i Hercegovini krajem XIX. vijeka na materijalu jezika štampe“, *Književni jezik*, Sarajevo, god. XII., 1983., br. 3., str. 115. – 116.

²¹ Gerd-Dieter NEHRING, „Razvoj standardnog jezika za vrijeme Austro-Ugarske monarhije“, *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Svein MØNNESLAND (ur.), Oslo – Sarajevo, 2004., str. 304.

²² Zanimljivo je da se Vatroslav Jagić pozitivno izjasnio o nazivu bosanski jezik. Uvođenje termina bosanski jezik Jagić pravda Kallayevom željom „da zapriječi spor između jednih, koji su Hrvati, i drugi, koji su Srbi, spor koji je započeo u Hrvatskoj i Srbiji te se prenio na tlo i naše domovine.“ Vatroslav JAGIĆ, „Naziv 'bosanski'“, Senahid HALILOVIĆ, *Bosanski jezik*, Sarajevo, 1991., str. 131.

²³ Potvrdu uporabe različitih termina kod naziva jezika nalazimo u ondašnjim službenim proglasima. Tako se, primjerice, u dopuštenju o osnivanju dječakoga zavoda u Sarajevu od 19. srpnja 1879. doista navodi da će se nastava odvijati na njemačkom i hrvatskom jeziku. U navedenoj objavi stoji: „Es werden daher Knaben aller Confessionen im Alter von 9 bis 16 Jahren bis zur Zahl von 100 in dieses Institut aufgenommen, wo ihnen durch sechs Semester, respective drei Jahrgänge (Clasen) der Unterricht in der deutschen und *kroatischen* Sprache, im Lesen und Schreiben (Schön- und Dictandoschreiben), dann in Rechnen, Zeichnen und der Geographie ertheilt wird.“ Međutim u naredbi Zemaljske vlade od 26. kolovoza 1879. godine vezano za započinjanje tečaja za čitanje i pisanje se navodi: „In Sarajevo werden mit 1. October 1879. zwei Lehrurse zur Erlernung des Lesens und Schreibens der *Landessprache* mit lateinischer Rundschrift errichtet“ [kurziv Š. N.]. U naredbi od 26. kolovoza 1879. godine o osnivanju realne gimnazije u Sarajevu u popisu predmeta između ostalog se navodi i *Landessprache (kroatisch, serbisch)*. Također u naredbi Zemaljske vlade od 10. listopada 1879. o osnivanju opće gradske djevojačke škole se navodi da je nastavni jezik zemaljski jezik (*Landessprache*). Usp. *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, sv. 1., Wien, 1880.

po strani različite odrednice koje se mogu sresti, bitno je naglasiti da je i u vrijeme Kallayeve vladavine „hrvatska i srpska kulturna javnost i štampa naziva jezik hrvatskim, odnosno srpskim“²⁴. Do napuštanja naziva bosanski u nominaciji službenoga naziva jezika u Bosni i Hercegovini došlo je 1907. godine otkada se jezik naziva srpsko-hrvatskim imenom.²⁵

4. Općenito o jeziku u prvim godinama austrougarske uprave

Austrougarska je uprava zatekla prilično šarenilo u pogledu uporabe jezika kojim se bosanskohercegovački spisatelji služe, pri čemu je u većini slučajeva izbor jezične stilizacije bio u izravnoj vezi s nacionalnom pripadnosti autora pojedinog teksta. Budući da službena vlast nije nikakvim represivnim mjerama zabranjivala uporabu pojedinih jezičnih načela, jezična se šarolikost nastavila u prvim godinama austrougarske vladavine. Bez obzira na navedeno, u sređenoj državi, što je za ondašnje prilike Austro-Ugarska Monarhija sigurno bila, moralo se dugoročno i sustavno riješiti i pitanje jezične norme koja će se, barem kada su u pitanju službena državna glasila i državne škole, primjenjivati. U navedenim okolnostima, kada su na istom području istodobno egzistirale barem dvije različite jezične koncepcije, austrougarska se uprava sigurno našla pred dilemom koju jezičnu normu primjenjivati. Nedvojbeno je da austrougarska uprava od 1883. i zasjedanja prvih pravopisnih komisija počinje intenzivnije propagirati uporabu tzv. južnog narječja i fonološkog pravopisa. Međutim, postavlja se pitanje koju jezičnu normu koristi austrougarska uprava u nekoliko prvih godina svoje vladavine. Jezična norma *Bosansko-hercegovačkih novina* osporava tvrdnje o jednosmjernu razvoju jezične norme u Bosni i Hercegovine u službenim glasilima turske i austrougarske uprave.²⁶ Iz predložena stanja pravopisnih i gramatičkih načela, kao i stanja leksika, evidentno je da u prvoj godini izlaza *Bosansko-hercegovačke novine* imaju normu zagrebačke filološke škole. Navedeni jezični tip preuzimaju i drugi časopisi u BiH s hrvatskim predznakom, a takva će se praksa nastaviti gotovo do kraja 19. stoljeća. Vjerojatno je za uporabu oblika zagrebačke

²⁴ M. PAPIĆ, *n. dj.*, str. 609.

²⁵ Bez obzira na novi službeni naziv jezika, vlast je dopustila muslimanima služiti se terminom *bosanski*.

²⁶ Za vrijeme austrougarske uprave pokrenut je velik broj časopisa. Neki su imali karakter službenih glasila tadašnje vlasti, a drugi su objavljivani u okvirima određenih nacionalnih zajednica. Pripadnost određenoj zajednici uveliko je određivala i normu koja se u časopisu koristila. Kad su u pitanju časopisi s hrvatskim predznakom, možemo govoriti o jezičnoj neprekidnosti uporabe norme zagrebačke filološke škole jer od *Bosanskog prijatelja* pa gotovo do pretkraj 19. stoljeća hrvatski časopisi koriste normu zagrebačke filološke škole. Situacija s bošnjačkim časopisima je nešto kompleksnija. Oni u početku objavljuju samo na turskom, a 1890. kada su izišle prve bošnjačke novine na lokalnom idiomu, jezični prijelomi većinom su bili riješeni. Doduše, može se primijetiti sklonost jeziku hrvatskih, odnosno srpskih časopisa, ovisno o službenoj politici koju je časopis zastupao. Srpski spisatelji nastavljaju objavljivati jezikom kojim su objavljeni prvi turski časopisi, ćirilicom i jekavskom novoštokavštinom. Vidi H. KUNA, *Jezik...*

filološke škole bilo nekoliko razloga, a svakako je jedan od glavnih taj što se takav oblik jezika koristio u Hrvatskoj iz koje je u Bosnu i Hercegovinu došla većina austrougarskog činovničkog aparata, uključujući i generala Filipovića. Međutim, kako je vrijeme odmicalo, jezična koncepcija zagrebačke filološke škole sve je manje imala utjecaja. Već pred kraj 1878. primjetne su određene promjene jer se novine počinju tiskati i ćirilicom,²⁷ a u tekstovima je sve više jezičnih oblika hrvatskih vukovaca. Sam početak uporabe ćirilice nije značio istodoban prekid s normom zagrebačke filološke škole, niti je samo uvođenje etimološkog pravopisa značilo automatsku eliminaciju ćirilice. Sama uporaba pisma ne mora značiti i promjenu norme, a pismo, kao skupina grafičkih znakova, nije čimbenik koji utječe na navedenu promjenu. Promjena norme je izvanjezična kategorija. Uvođenje ćirilice nije bilo stvar pravopisa, nego političkoga određenja, uostalom kao što je to slučaj i s određenjem da se preuzme fonološki pravopis. Čak bi bilo pogrešno tvrditi da sve što je tiskano ćirilicom ima vukovsku normu jer se i u ćirilicom tiskanim proglasima sreću oblici norme zagrebačke filološke škole. Austrougarska se uprava, vjerojatno iz praktičnih razloga, najprije priklonila načelima zagrebačke filološke škole, ali ubrzo, uvažavajući bosanskohercegovačke posebnosti, otvara se i prema drugim narodima. U tom se kontekstu može promatrati uvođenje ćirilice, a potom i norme hrvatskih vukovaca, koji su u vremenu tiskanja *Bosansko-hercegovački novina* i u Hrvatskoj sve više dobivali na važnosti.

Posebno je bitno istaknuti da se u Bosni i Hercegovini daleko duže zadržala norma zagrebačke filološke škole nego li hrvatska nominacija jezika. U promatranim brojevima *Bosansko-hercegovačkih novina* ne koristi se hrvatski termin dok se već od desetoga broja koristi termin bosanski. Bez obzira na spomenutu nominaciju jezika, tijekom cijele 1878. godine novine primjenjuju normu zagrebačke filološke škole, a posebno je uočljiva i hrvatska terminologija. Imajući u vidu da *Bosansko-hercegovačke novine* u prvoj godini izlaženja primjenjuju normu zagrebačke filološke škole, kao i činjenicu da nam nije poznato da je itko pokušao dovesti u pitanje isključivu pripadnost navedene norme hrvatskom jezičnom korpusu, s pravom možemo konstatirati da Austro-Ugarska u Bosni i Hercegovini počinje objavljivati svoja glasila hrvatskim jezikom i normom zagrebačke filološke škole. Na ovaj način ne umanjujemo značaj, ali ni jezičnu pripadnost potonjih vladinih časopisa i drugim etničkim skupinama u Bosni i Hercegovini, ali je u prvoj godini izlaženja *Bosansko-hercegovačkih novina*, upravo zbog norme, ta jezična pripadnost očita i nedvojben.

²⁷ Ravnopravnost uporabe obaju pisama zadržala se do 1915. kada je zbog novonastalih političkih okolnosti došlo do zahlađenja odnosa sa srpskom zajednicom u zemlji, što je dovelo do zabrane javne uporabe ćirilice.

Zaključak

Bosansko-hercegovačke novine u prvoj godini izlaženja u pogledu pravopisa i gramatičke norme nisu nastavile primjenjivati jezična načela časopisa iz turskoga razdoblja, nego se tiskaju latinicom i, uz manja kolebanja, normom zagrebačke filološke škole. Navedeno potvrđuju pravopisna načela koja se primjenjuju, tj. uporaba starih imenskih množinskih nastavaka genitiva, dativa, lokativa i instrumentala, jasno razlikovanje kod uporabe tzv. dužih i kraćih nastavaka pridjevsko-zamjeničke deklinacije, kao i pretežita uporaba hrvatske terminologije. S obzirom na to da jezik zagrebačke filološke škole pripada isključivo hrvatskom nacionalnom korpusu, s pravom možemo tvrditi da austrougarska svoje prvo službeno glasilo u Bosni i Hercegovini pokreće na hrvatskome jeziku. Međutim, već od posljednjega broja iz 1878. godine novine se, pored latinice, počinju tiskati i ćirilicom, a u jezik sve više prodiru oblici vukovske norme. Stoga se teško prva godina austrougarske vladavine može okarakterizirati razdobljem provođenja unaprijed utvrđene jezične politike. Prije bismo ju mogli okarakterizirati godinom snalaženja i traženja odgovarajućih rješenja koja bi mogla zadovoljiti sve nacionalne zajednice u Bosni i Hercegovini. Na tom su tragu i lutanja oko traženja službenoga naziva jezika jer austrougarska uprava u prvim godinama svoje vladavine koristi nekoliko različitih termina pri nominaciji jezika. Sigurno su i izvanjezični čimbenici vezani za ustroj Bosne i Hercegovine, kao samostalne pokrajine u okviru Habsburške Monarhije, imali utjecaja na jezičnu politiku koja je išla za traženjem bosanskohercegovačkih posebnosti, pri čemu je jezična posebnost samo jedan od segmenata takve propagirane posebnosti. U navedenim okolnostima rješenje se našlo u pokušaju afirmaciji bosanskog naziva jezika koji se u službenoj uporabi koristi od 1890. do 1907. godine.